

Kur'an'da Münafık Karakteri ve Onlar İçin Kullanılan "بعضهم من بعض" İfadesi Üzerine Bir İnceleme

Muhammed ERSÖZ*

Özet

Kur'an, birçok ayette sözleriyle filleri birbirine uymayan insanlardan bahsetmektedir. Bu grup, müminler ve kâfirlerin yanı sıra inanç ve ibadet bağlamında üçüncü bir insan tipini oluşturan münafıklardır. Allah, insana, kendisine inanıp inanmama noktasında özgürlük vermesine rağmen, her dönemde Müslümanların arasında yer alan kişilik bakımından kalbinde hastalık olan kişiler var olmuştur. Kur'an, Müslümanları bilgilendirmek amacıyla söz konusu grup hakkında bazı bilgiler vermiştir. Kur'an'da Ehl-i Kitap için (Mâide, 5/51), hicret eden mücahit müminler için, (Enfâl, 8/72), kâfirler için (Enfâl, 8/73), müminler için (Teobe, 9/71) ve zalimler için (Câsiye, 45/19) "بعضهم أولياء بعض" ifadesi kullanılırken münafıklar için Teobe, 9/67. ayette "بعضهم من بعض" ifadesi kullanılmaktadır. Bu iki farklı ifadenin kullanılması münafıklarla diğer inanç grupları arasındaki önemli bir farklılıktan dolayı olmalıdır. Bunun için çalışmamızda münafıklar için kullanılan ifadedeki "من" harfi ceri ile "أولياء" kelimesinin cümleye kattığı anlam oldukça önemlidir. Bu şekilde münafık topluluğu ile diğer inanç gruplarının oluşturdukları topluluğun arasındaki farkı inceleme imkânı bulacağız. Bunun için öncelikle Kur'an'da münafiğin bir birey olarak nasıl tanımlandığını ve bu bireylerin oluşturduğu bir topluluğun hangi özelliklere sahip olduğunu ortaya koymaya çalışacağız. Münafıklar için kullanılan "بعضهم من بعض" ifadesi çalışmamızın ana eksenini oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din, Münafık, Veli, Kur'an, Toplum

A Study on Expression "بعضهم من بعض" that is used for hypocrites in the Qur'an

Summary

Qur'an is talking about people who their words and actions are incompatible in many verses. Although God gave to people freedom at the point of belief and disbelief, there were some sick-hearted people in the point of belief who are located among the Muslims in each time. Qur'an has given same information in order to inform people about this group. While "بعضهم أولياء بعض" is used for Ahl al-Kitab (Al-Maidah, 5/51), for the believers who have migrated

* Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi.

(Anfal, 8/72), for the unbelievers (Anfal, 8/73), for believers (Tauba, 9/71) and for Wrong-doers (Al-Jathiya, 45/19) the statement “بعضهم من بعض” is used for Hypocrites (Tauba, 9/67). Using these two different expression must be due to a significant difference between other faith groups with hypocrites. So in our study the letter “من” that is used for Hypocrites and the word “أولياء” that is used for the other faith groups is very important. In this way we will find the opportunity to review the difference between hypocrites community and the community that the other faith groups created. For this firstly we will try to demonstrate how a hypocrite is introduced as a individual in the Qur’an and how features a society that creates these individuals has. The statement “بعضهم من بعض” that is used for Hypocrites will be major axis of our studies.

Keywords: Religion, Hypocrites, Friend, Quran, Society

Giriş

Kur’an’da Bir Birey Olarak Münafık

Suyutî, münafık isminin İslâm’la mana kazanan ve İslam’ın ortaya koyduğu bir isim olduğunu belirtir. Münafık kelimesinin şer’î manasıyla daha önceden bilinmediğini söyler.¹ Bundan dolayı İslam öncesinde bu kelimenin anlamları ile İslam ile kazandığı anlam arasında bağlantılar olmalıdır. Her ne kadar Jeffery bu kelimenin Kur’an’da geçen ancak Arapça olmayan kelimeler sınıfına dâhil olduğu görüşünde olsa da² Müslüman alimlerin büyük çoğunluğu bu kelimenin Arapça olduğu görüşündedir. Örneğin İbnü’l-Esîr (606/1210) ve Zebîdî (1205/1790), bu kelimenin özel anlamıyla cahiliyede bilinmediğini söyler.³

Münafık kelimesi tükenmek, alış verişin artması, yaranın kabuk bağlaması, ölmek ve yok olmak anlamındaki ن ف ق /n-f-k kökünün mufâale babında ism-i fâildir.⁴ Münafık kelimesinin mastarı olan nifak kelimesinin hangi tabirden alındığı konusunda farklı görüşler vardır. İbnü’l-Arâbî (ö. 231/846), Cevherî (ö. 400/1009) ve İbn Sîde (ö. 458/1006) tarla faresi ve köstebek gibi hayvanların yer altına kazdığı yuvanın deliklerine verilen isimden geldiğini söylemektedir.⁵ Köstebegün yeraltında yuvasına inen iki yolu vardır. Bu yuvanın deliklerinden biri tamamen yeryüzüne açıktır. Hayvan bu açık kapıdan girip çıkar ki buna “القاصعاء” denir. Diğeri ise gizli ve

¹ Suyutî, Celâluddin Abdurrahman, *el-Müzhir fi ulûmi’l-luğa ve envâihâ*, Beyrut 1987, I, 301.

² Jeffery, Arthur, *The Foreign Vocabulary of the Qur’an*, Cairo, 1938, s. 272.

³ Ebu’l-Feyd ez-Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-luğa*, Dâru’l-Hidâye, ts. XXVI, 431-432; İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fi Garîbi’l-Hadîs*, el-Mektebetü’l-ilmîyye, Beyrut, 1979, V, 98.

⁴ Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh*, Dâru’l-ilm li’l-melâyîn, Beyrut, 1990, IV, 246; İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü’l-Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut, ts., X, 359; Firûzâbadî, Meccduddin b. Muhammed b. Ya’kûb, *el-Kâmûsu’l-Muhît*, Müessesetü’r-risâle, Beyrut 2005, s. 1195.

⁵ İbn Manzûr, *Lisanu’l-arab*, X, 359.

kolay açılacak şekilde kapalıdır. Buna da "نافقاء" denmektedir. İhtiyaç duyduğunda köstebek bu kapalı deliği (نافقاء) kafasıyla vurarak açabilir. Köstebeği "القاصعاء" dan avlamak isteyen biri olduğunda "نافقاء" dan kaçarak kurtulur.⁶ Bir bekçi onu yakalamak için elini uzattığı zaman diğer girişlerden çıkar.⁷ Münafığın bu isimle adlandırılmasının üç vechi vardır: Birincisi o, küfrünü sır gibi gizler. Bundan dolayı münafıklık saklanmak için girdiği kovuğa benzetilmiştir. İkincisi köstebek gibi toprağı kazan hayvana benzetilmiştir. Köstebeğin iki deliği vardır. "نافقاء" dan yakalanmak istendiğinde "القاصعاء" dan çıkar. Üçüncüsü ise yaptığı hileden dolayı buna benzetilmiştir. Köstebek altında yeri kazar o kadar ki son derece inceltir. İhtiyaç duyduğunda köstebek bu kapalı deliği "نافقاء" yı kafasıyla iterek açabilir. Köstebeği "القاصعاء" dan avlamak isteyen biri olduğunda "نافقاء" dan kaçarak kurtulur. Deliğin dışı düz toprak iken içi kazılmış topraktır. Münafık da dışı Müslüman içi ise kâfirdir. Nifak hile yoluyla İslam'dan çıkmaktır. Açık olmak değil gizlemektir. Münafık İslam'ı açığa vururken küfrü gizlemektedir. Bu örnekten yola çıkarak kimi alimler nifakı "şeriata bir kapıdan girip diğerinden çıkmak" olarak tanımlamışlardır. " إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ" (Tevbe, 9/67) ayetinde münafıkların bu yönüne işaret edilmiştir. Çünkü fısık, şeriaten çıkmak demektir. Bundan dolayı da kâfirlerden daha kötü sayılmışlardır. Nitekim ayette " إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ" (Nisâ, 4/145) buyrulmuştur.⁸

Nifak, Razî'ye göre gerek içindeki zahirindekine ters düşecek şekilde gerekse de içi, dışının, hissettirdiğinden tamamen uzak olacak şekilde içinin dışına uymaması halidir. Bundan dolayı " وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَيَالِيَوْمِ الْآخِرِ" (Bakara, 2/8) ayetinde kastedilenlerin münafıklar olduğunu ve yukarıdaki tanıma uygun bir tavrın burada anlatıldığını ifade etmektedir.⁹

Münafık kelimesinin kökü olan ن ف ق /n-f-k fiilinin anlamı ile münafığın karakteri ve özellikleri arasında şöyle bir bağlantı kurmak mümkündür:

⁶ İbn Manzûr, *Lisanu'l-arab*, X, 359.

⁷ Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz fi tefsiri eşrafi'l-elfâz*, Dâru'l-kütübül'il-miyye, Beyrut, 1996, IV, 207.

⁸ el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz*, IV, 208; bkz. Küçükkalay, Hüseyin, *Kur'an Dili Arapça*, Konya 1969, s. 163.

⁹ Râzî, Fahrüddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1997, II, 301.

-Nifak kelimesi “نفاق” kelimesi gibi mufâale babından gelmekte ve müşâreket ifade etmektedir. Bu da münafığın Allah ile ilişkisinde ve insanlarla iletişimde ikircikli bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü iman ile ilişkisi de sağlam zeminde bir ilişki görüntüsü vermemektedir:

-Nifak kelimesinin alışverişin artması, tükenmek ve ölmek anlamları göz önünde bulundurulduğunda alış-verişte mal ve para elden çıktığı, tükenmekte bir şeyin, kişinin mülkiyetinden çıktığı için ve ölmek fiilinde ruh bedenden çıktığı için bu kelimenin anlam dünyası “çıkma” anlam temeli üzerine kuruludur.

-Yaranın kabuk bağlaması anlamına gelen n-f-k fiil kökü nasıl kabuk yarayı gizliyor ve içini göstermiyorsa nifak da küfrü göstermemektedir.

-Köstebek ile münafığın davranışları arasında bir benzerlik vardır. Zorluk anında konumunu değiştirmekte hileyi önceden hazırlamış ve girdiği deliğin tam tersi istikamette çıkmaktadır.

-“Nafika” kelimesi çukur anlamına da gelmektedir. Dışı yere paralel olmasına rağmen içi yerin derinliklerine inmektedir. Münafık da dışından Müslüman görünmesine rağmen içi düşmanlıkla ve küfürle doludur.

-“Nefak” yer altında girişi belli çıkışı bilinmeyen bir yol anlamından dolayı münafık gizli olarak yer altında dolaşıp bütün sırlarını gizleyerek faaliyet gösterir. Münafık da girişli çıkışlı haldedir.

-Nifak kelimesinin ölmek ve yok olmak anlamı ile münafığın tabiatı arasında bir uygunluk vardır. Çünkü münafığın da iman ve salih amel yönünden ölü gibidir.

-Köstebek, toprak altında yaşayan hayvanlar gibi insanlara zarar verecek şekilde yuva kurmaktadır. Münafık da müminlere zarar vermek için onlara yakın bir yere yuva kurmaktadır.¹⁰

Nifakın Sebepleri ve Münafığın Amellerine Yansımaları

Münafıklık hem dini hem psikolojik hem de sosyolojik bir takım yansımaları olan bir durum olduğu için bunu tek bir sebebe bağlamak mümkün değildir. Her bir münafığın nifakının gerisinde farklı sebepler olabilir. Bu sebepler İslam tarihinin içinden geçtiği konjonktüre göre de değişmektedir. Tayyip Okiç'e göre Hz. Peygamber'e Medine'de ilk muhalefet edenler, siyasi sebeplerden dolayı İslamiyet'i görünüşte kabul eden ve bunda çeşitli menfaatler bekleyen kişilerdir.¹¹ Medine'de başlayan nifak hareketlerinde Abdullah b. Übeyy b. Selül ve Ebû Âmir olmak üzere iki sembol isim vardır.

¹⁰ Kurt, Hasan, İslam İncasına Göre Nifak ve Münafık, Nesil Yayınları, İstanbul, 2004, s. 23-24.

¹¹ Okiç, M. Tayyip, “Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler”, AÜİFD, XXVII, İstanbul, 1959, s. 62.

Abdullah b. Übeyy b. Selûl'ün münafıklaşma sürecine bakıldığında siyasi dinamiklerin oldukça etkin olduğu görülür. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretten 5-6 yıl önce Evs ve Hazrec arasında meydana gelen "Yevm-i Hadâik" şeklinde isimlendirilen savaş günlerinde Abdullah b. Übeyy b. Selûl biraz geri planda kalmayı tercih etmiş¹² ve bu tavrı her iki kabile kanadında da memnuniyetle karşılanmıştır. Bu da onun siyasi kariyerini parlatmaya yetmiştir. Hatta o kadar ki her iki taraf da onu Medine'ye kral yapmaya karar vermişlerdir.¹³ Ancak Hz. Peygamberin Medine'ye hicreti ile Abdullah b. Übeyy b. Selûl'ün hem reisliği oldukça zora girdi hem de tüm planlar altüst olarak siyasi kariyeri bitme noktasına geldi. Diğer bir münafık olan Ebû Âmir, Abdullah b. Übeyy b. Selûl'den farklı olarak dini alanda elde etmeye çalıştığı kariyeri Hz. Peygamber'in hicreti ile başlamadan bitmiştir. Evs kabilesine mensup olan Ebu Âmir dini konularda oldukça merak sahibi birisi idi. O kadar ki putperest bir ailede dünyaya gelmesine rağmen Ehl-i Kitap'la sohbet etmek için Suriye ve Filistin'e birçok seyahatlerde bulunan biriydi.¹⁴ İslam'dan önce bu kişiye "Ebu Âmir er-Râhib" deniyordu. Kendisinin peygamber olacağını zannediyor ve bu yüzden de Peygamberimize karşı aşırı bir kıskançlık besliyordu. Hz. Peygamber "ona rahip demeyiniz ancak fasık deyiniz" buyurmuştur.¹⁵ Ebu Âmir Medine'yi terk ederken buradaki münafıklara, Kubâ mescidinin karşısına ayrı bir mescit yapmaları ve burada ibadete devam etmelerini söylemiştir.¹⁶ Buradan da anlıyoruz ki Abdullah b. Übeyy içeriden Ebu Âmir de dışarıdan nifak hareketlerini yürütmüştür.

Tabii ki münafıklığı bir kişinin sadece topluma mâl olmayı beklerken, siyasi ve dini alanda beklentisini bulamamasına bağlamak doğru olmayacaktır. Bunun daha çok kişinin psikolojisi ve karakterindeki bazı problemlerle doğrudan ilgisi vardır. Kur'an'da münafıkların bu yönlerine sıklıkla değinilmektedir. Örneğin إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ أَزْدَادُوا كُفْرًا يُدْبِرُونَ بَيْنَ يَدَيْكَ لَا إِلَىٰ مَذْبُذِينَ بَيْنَ يَدَيْكَ لَٰ إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ (Nisa, 4/137) ve

¹² İbnü'l-Esîr, İzzüddîn, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Abdullâh el-Kâdi, Dâru'l-Kütübil-İlmiyye, Beyrut, ts., I, 538-539.

¹³ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye li ibn Hişâm*, Mısır, 1955; I, 584; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, II, 82; Buhârî, *Tefsîr*, 68; İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut ts. III, 540.

¹⁴ Hamidullah, Muhammed, "Hz. Peygamber'in Büyük Düşmanlarının Psikolojisi", *AÜİFD*, Erzurum 1986, sy. VI, s. 214.

¹⁵ İbn Hişâm, *Sîretü İbn Hişâm*, II, 66.

¹⁶ Taberî, Muhammed İbn Cerîr Ebû Ca'fer, *Câmiu'l-Beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2000, XIV, 470-471; İbn Ebi Hâtim, er-Râzî, *Tefsîru İbn Ebi Hâtim*, el-Mektebetü'l-asriyye, Sayda, ts., VI, 1878.

هُؤْلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هُؤْلَاءِ “Arada yalpalayıp dururlar. Ne bunlara bağlanırlar ne de onlara (ne müminlere bağlanırlar ne de müşriklere)” Nisa, 4/143) ayetlerinde münafığın karakterinin bozukluğu, şüpheliğini ve tereddütler içindeki inanç dünyasına değinilmektedir. Hz. Peygamber de onların bu karakter bozukluğuna, “Münafığın durumu, iki koyun sürüsü arasında gidip gelen şaşkın koyun gibidir; bir o sürüye gider, bir bu sürüye, hangisine tâbi olacağını bilemez. (مثل المنافق كمثل الشاة العائرة بين الغنمين).”¹⁷ şeklindeki sözleriyle işaret etmektedir.

Kur’an’da münafıkların bu halleri أَوْ كَصَيْبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ يَكَادُ الْبَرْقُ يُخْطِفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا “Yahut (onların durumu), gökten sağanak halinde boşanan, içinde yoğun karanlıklar, gürültü ve yıldırımlar bulunan yağmur(a tutulmuş kimselerin durumu) gibidir. O münafıklar yıldırımlardan gelecek ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkırlar. Halbuki Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır. (O esnada) şimşek sanki gözlerini çıkaracakmış gibi çakar, onlar için etrafı aydınlatınca orada birazcık yürürler, karanlık üzerlerine çökünce de oldukları yerde kalırlar.” (Bakara, 2/19-20) ayetinde benzetme yoluyla anlatılmaktadır.

Bu örnekte yağmur, Kur’an’ı Kerim veya İslâm dinine benzetilmektedir. Yağmurun ölü toprağı diriltmesi gibi, dinin kitabı olan Kur’an da ölü kalpleri diriltir. Zulümat ise kâfirlerin şüphelerine; ra’d, kuvvet ve şiddet bakımından yıldırımlar gibi olan bazı vaadlerle tehditlere veya müslümanlardan münafıklara gelen korku, bela ve musibetlere; berk, Kur’an’ın şimşek gibi parlak hüccetleri niteliğindeki ayetlere işaret etmektedir.¹⁸ Razî şimşegin çakmasıyla hemen yürüme, İslâm’dan istifade ettikleri azıcık miktara, karanlık olunca dikilip kalmaları ise kendilerine bir şüphe geldiği zaman duraklamalarına işaret ettiğini ifade etmektedir.¹⁹ İbn Kesir, bu temsilin bazen kendilerine iman nuru görünen, bazen de gizlenen, şüphe ve tereddüt içinde bocalayan cahil, taklitçi basit kimseleri tasvir ettiğini söylemektedir.²⁰

وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَّيَبْتَئِنَّ فَإِنْ أَصَابَكُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْنَا إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنْ اللَّهِ لَيَقُولُنَّ كَأَنْ لَّمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا “İçinizden bazıları vardır ki (cihad konusunda) pek ağırdan alırlar. Eğer size bir felâket erişirse : “Allah bana lütfetti de

¹⁷ Müslim, Kitâbu Sıfati'l-münâfikîn, 17.

¹⁸ Zemahşeri, Ebü'l-Kâsım b. Mahmûd b. Ömer, el-Keşâf An Hakâiki Gavâmizî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl, thk. Abudurrezzâk el-Mehdî, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, ts., I, 113; Razi, Mefâtihu'l-gayb, II, 315-318; Sekkâkî, Ebû Ya'kûb, Miftahu'l-Ullûm, Dâru'l-kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, s. 347.

¹⁹ Razi, Mefâtihu'l-gayb, II, 315-318.

²⁰ İbn Kesir, İsmail b. Ömer, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azim, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme, Dâru Taybe, Riyâd, 1999, II, 312.

onlarla beraber bulunmadım" der. Eğer Allah'tan size bir lütuf erişirse -sanki sizinle onun arasında (zahiri) bir dostluk yokmuş gibi- "Keşke onlarla beraber olsaydım da ben de büyük bir başarı kazansaydım!" der." (Nisa, 4/72-73)

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَائِمٍ لِتَأْخُذُوهَا ذُرُونَا تَبِعِكُمْ يَرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ بَلْ نَحْنُدُونَا بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا "Siz ganimetleri almak için gittiğinizde seferden geri kalanlar : Bırakın, biz de arkanıza düşelim, diyeceklerdir. Onlar, Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki : "Siz asla bizim peşimize düşmeyeceksiniz! Allah daha önce sizin için böyle buyurmuştur." Onlar size : Hayır, bizi kıskanıyorsunuz, diyeceklerdir. Bilâkis onlar, pek az anlayan kimselerdir." (Fetih 48/15) ayetlerinde de münafığın siyasi ve ekonomik konular söz konusu olduğunda fırsatçı, menfaatçi ve çekemez bir hal aldığını ve yansıtma psikolojisiyle içlerindeki kötü duyguları muhataplarında varmış gibi göstermektedirler.

Münafıkların en bariz özelliklerinden bir tanesi korkak olmalarıdır. فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ يَخْشَى اللَّهُ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ "Üzerlerine savaş yazılınca içlerinden bir gurup insanlardan, Allah'tan korkar gibi, yahut daha fazla bir korku ile korkmaya başladılar da : 'Rabbimiz savaşı bize niçin yazdın? Bizi yakın bir süreye kadar erteleyeydin olmaz mıydı?' dediler..." (Nisa, 4/77) ayeti bunu ortaya koymaktadır. Elmalılı bunu şöyle anlatmaktadır. "Münafıklar, sertçe bir öksürükten şüphelenen, hemen hemen pöh denilse korkan kimselerdir. Çünkü içleri kurtlu ve hain kimselerdir. Hainler ise hıyanetin ucu yüreklerine saplı olduğundan, 'elhâinü hâifün' misalinde olduğu gibi, her zaman sırları ifşa olunmak endişesiyle korku ve kuşku içinde, her şeyden nem kapar (şüphelenir), her sestən ürkerler.²¹ Nitekim bu özelliklerini en açık şekilde gösteren bir ayet de يَحْسِبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ "Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar." (Münafikûn, 63/4) ayetidir. Bu ayette de görüldüğü gibi münafıklar Müslümanlara karşı düşmanca duygular taşıdıklarından her bağırtıyı, müslümanlardan kendilerine yönelik bir saldırı zannederler. Böylece düşmanca tutumlarını, müslümanlara izafe etmektedirler.²²

Münafıkları bozuk karakterli olmaya iten bir sebep de kabilecilik duygusudur. Buna örnek olarak zikredilecek kişi Kuzman'dır. Bu kişi Uhud günü Müslümanların safında yer alır, pervasızca savaşarak yedi düşmanı öldürür. Diğer müslümanlar Kuzman'ın bu durumuna imrendiklerini söylediklerinde Hz. Peygamber, "O, cehennemliktir" buyurur. Neticede Kuzman, savaş sırasında aldığı

²¹ Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul ts., VII, 5001-5002.

²² Necati, M.Osman, *Kur'an ve Psikoloji*, Çev. Hayati Aydın, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998, s. 213.

şiddetli bir yara ile yatağa düşer, ashaptan bazıları onu kahramanlığından ötürü tebrik edip cennetle müjdelirken o, “siz beni niye müjdeliyorsunuz?” Allah’a yemin olsun ki ben, Allah için değil, ancak kavmimin şerefi için savaştım, eğer bu arzum olmasaydı savaşmazdım.” der. Daha sonra acısı artınca okuyla intihar eder.²³ Burada Kuzman’ın, kabilesinin şerefi için canını feda edebildiğini ancak din söz konusu olduğunda bu samimiyeti göstermediğini dolayısıyla da kabilecilik duygusunun daha baskın olmasıyla dini duygularının önüne geçtiğini görmek mümkündür.

Kabilecilik anlayışı gibi münafıklığı tetikleyen bir unsur da cahillik ve bilinçsizliktir. İzzet Derveze *الأعراب أشد كُفراً ونفاقاً وأجدر ألا يعلموا حدود ما أنزل الله على رسوله* “Bedeviler, kâfirlik ve münafıklık bakımından hem daha beter, hem de Allah’ın Resûlüne indirdiği kanunları tanımamaya daha yatkındır.” (Tevbe, 9/97) ayetinde ifade edilmek istenen şeyin, bedevi münafıklarla diğer münafıklar arasındaki farklılığın, bedevilik ve kırsal kesimin karakterine ilişkin olarak değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmek olduğunu ifade etmektedir.²⁴ Çünkü cehaletin tipik bir biçimde gözlemlendiği kişiler bedevi insanlardır. Hz. Peygamberin maruz kaldığı cahilane tavırlar daha çok bedevi insanlar tarafından ortaya konulmuştur. Kur’an’da münafıkların bu halini tasvir etmek “كأنهم خشب مسندة” benzetmesi yapılmaktadır. Elmalılı’ya göre “خشب مسندة” ifadesinde dayanılan şey, cansız varlıklar ve bitkilerdir. Münafıkların dayandığı ve güvendiği şeyler de böyledir. Çünkü münafıkların dayandıkları kişiler, putperest müşriklerdir. Putlar da ya cansızlardan ya da bitkilerden yapılmışlardır.²⁵ Münafıklar da kütük gibi düşünüp anlayamaz. Münafıklar, anlamayı ve basiret sahibi olmayı istememeleri açısından, tıpkı bir kütük gibi kabul edilmişlerdir.²⁶

Münafıkların samimi olmamaları daha çok kendilerine zarar vermektedir. Çünkü İslam’ın onlara vadettiği ahiret nimetlerinden kendilerini mahrum etmeleri onların her daim mahrum olmalarına sebep olmaktadır. Samimiyetsizlikleri sebebiyle imanın varlığını en iyi ortaya koyma sebebi olan kritik anlarda geçerli olmayan bahanelerle kendilerini geri çekmektedirler. Nitekim *وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْتِنِّي لِي وَلَا وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْتِنِّي لِي وَلَا* “İzin ver, beni fitneye ve isyana düsürme, basımı derde sokma’ der. Bilmiş ol ki, fitneye zaten kendileri düşmüşlerdir.” (Tevbe, 9/49) ayetinde anlatılan, tam da bu durumu açıklamaktadır. Bir gün Hz. Peygamber savaş için hazırlanmış halde

²³ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’l-târîh*, II, 55.

²⁴ Derveze, Muhammet İzzet, *Siretu’r-Rasûl Suverun Muktebese mine’l-Kur’ani’l-Kerîm*, el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut, ts., II, 91.

²⁵ Razi, *Mefâtilu’l-gayb*, XXX, 546.

²⁶ Razi, *Mefâtilu’l-gayb*, XXX, 546.

iken Selemoğullarının kardeşi Cedd b. Kays'a : 'Ey Cedd! Bu sene Asfaroğulları savaşı için var musun?' diye sormuştu. O, 'Ey Allah'ın Rasûlü! Bana izin verip beni fitneye düşürmesen, Allah'a yemin olsun ki kavmim, kadınlardan hoşlanmada benden daha ileri gideni olmadığını bilir. Asfaroğulları kadınlarını görürsem onlara sabredemeyeceğimden korkuyorum' dedi. Allah Rasûlü de ondan yüzünü çevirip 'Sana izin verdim' buyurdu.²⁷ Ayetin iniş sebebi olarak gösterilen bu olay münafık birinin kendini kandırma ve bahane uydurmada ne kadar ileri gittiğini ortaya koymaktadır.

Burada münafığın gerçekte yakından uzaktan alakası olmayan bir durumu gerçek gibi sunması bir taraftan da münafığın iftira edebilme potansiyelini her daim gündemde tutmaktadır. Nitekim إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكَ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكَ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ (Peygamber'in eşine) bu ağır iftirayı uyduranlar şüphesiz sizin içinizden bir guruptur. Bunu kendiniz için bir kötülük sanmayın, aksine o, sizin için bir iyiliktir. Onlardan her bir kişiye, günah olarak ne işlemişse (onun karşılığı ceza) vardır. Onlardan (elebaşlık yapıp) bu günahın büyüklüğünü yüklenen kimse için de çok büyük bir azap vardır." (Nur, 24/11) ayetinde anlatılan ifk hadisesinde²⁸ bu durum daha açık ortaya çıkmaktadır.

Münafıkların bu derece yalan ve iftiraya meyyal olmaları onların konuşma tarzlarına da yansımaktadır. Örneğin إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ "Münafıklar sana geldiklerinde : 'Şahitlik ederiz ki sen Allah'ın Peygamberisin', derler" (Münafikûn, 63/1) ayetinde Peygamber'e üç tane tekid edatı (ل+إِنَّ+نشهد) kullanarak hitap etmektedirler. Cümlede fazla te'kid edatı kullanmak, aşırı inkâr durumunda muhatapları ikna içindir.²⁹ Bu kadar fazla iknaya uğraşmaları kendi samimiyetsizliklerini aşikâr etmektedir.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّمَا هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ "Onlara : İnsanların iman ettiği gibi siz de iman edin, denildiği vakit "Biz hiç, sefihlerin (akılsız ve almahak kişilerin) iman ettikleri gibi iman eder miyiz!" derler. Biliniz ki, sefihler ancak kendileridir, fakat bunu bilmezler" (Bakara, 2/13)

²⁷ Taberi, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 288; İbn Ebi Hatim, *Tefsîru İbn Ebî Hâtim*, VI, 1809; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 161.

²⁸ Buhârî, *Megâzi*, 32; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebi, *el-Kesf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, Dâru İhyâi't-türâsî'l-arabi, Beyrut, 2002, VII, 76; Ebu'l-Hasan Ali B. Muhammed Habib Mâverdi, *en-Nüket Ve'l-Uyûn*, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, IV, 79; İbn Atıyye, Ebu Muhammed, *el-Muharraru'l-veçîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-azîz*, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut, 1993, IV, 204; Nesefî, Ebu'l-Berekât, *Medâriku't-tenzîl*, Dâru'nefâis, Beyrut, 2005, III, 113.

²⁹ Yazır, *Hak dini Kur'an Dili*, VII, 4997-4999.

“Onlara : *وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّا رُءُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ*”

Gelin, Allah'ın Peygamberi sizin için mağfiret dilesin, denildiği zaman başlarını çevirirler ve sen onların, büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün” (Münafikun, 63/5)

Bu ayetlerde de münafığın alaycı bir tavır sergilediği ve kendini beğendiğine işaret edilmektedir. Seyyid Kutub'a göre bu münafık tipi daha çok elit tabakalarda görülmektedir. Bunun sebebini de hak ile yüzleşmeye cesaret bulamamaları olduğunu ifade etmektedir.³⁰

وَإِذَا لَقَوْهُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ

“Onlar sizinle buluştukları zaman ‘inandık’ derler, aralarında bas basa kaldıkları zaman da (size karşı olan) kinlerinden dolayı parmaklarının uçlarını ısırırlar. De ki : ‘Kininizle geberin!’ şüphesiz ki Allah onların sinelerindeki özü hakkıyla bilendir.” (Ali İmran, 3/119)

Ayet, münafıkların kin ve nefretinin hangi seviyeye ulaştığını göstermekte ve ayet Seyyid Kutub'un ifadesiyle “ruhlarının derinliklerinde saklı, gizli duyguları konuşuran özelliklerini tam olarak yansıtan, dışarıya yansıyan duygusal etkilenmeleri gelen ve giden hareketleri kaydeden mükemmel bir portredir”.³¹ Genel olarak bir münafık Kur'an'da şüpheli, Müslümanların arasında yaşamayı tercih eden, kişiliği bozuk, zaaflarına yenilmiş, kendine güveni olmayan, Müslümanlara karşı her an gizli bir gündemi olan, ikircikli bir yapıya sahip olduğu için muhatabına güven vermeyen, müslüman dışı unsurlara karşı işbirliği arayışında, kibirli olduğu için alaycı bir üsluba sahip, ibadetleri zorla ve isteksiz yapan bir kişiliğe sahip olarak gösterilmektedir. Bu özelliklere sahip bireylerin kuracağı bir toplum için Kur'an'da “*بعضهم أولياء بعض*” yerine “*بعضهم من بعض*” ifadesi kullanılmıştır. Neden münafıklar için “birbirlerinin velileridir” ifadesinin kullanılmamasının sebebini ortaya koymak için toplum bireyleri arasında velayet ilişkisinin ne demek olduğunu açıklığa kavuşturmak gerekmektedir.

Kur'an'da Münafıklar İçin “*بعضهم من بعض*” İfadesi Yerine “*بعضهم أولياء بعض*” İfadesinin Kullanılması

Münafıklar için kullanılan “*بعضهم من بعض*” ifadesi ile münafıklar dışındakiler için kullanılan “*بعضهم أولياء بعض*” ifadesi arasındaki fark “*ولي*” kelimesinin münafıkların dışındakiler için kullanılması, münafıklar için kullanılmamasıdır. Bundan dolayı

³⁰ Kutub, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, Dâru's-şurûk, Kahire ts., I, 42.

³¹ Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, I, 452.

"ولي" kelimesinin anlamını ortaya koymak ve arasında velâyet olan kimselerin ilişkileri ile münafıkların birbirleriyle ilişkilerinin mukayesesini yapmak oldukça önemlidir.

Yaklaşmak, yönelmek, idare etmek, düzenlemek, işi üzerine almak yardım etmek, dost edinmek, peşi-peşine olmak anlamına gelen "ولی" fiili ve "ولاية" mastarından türeyen mevâlî, efendi, azat eden kişi ve azat edilen kişi, amca çocukları, sadaka verilmesi haram olan Peygamberin Ehl-i Beyt'i, iki atışı veya fiili art arda yapmak, baharın başlangıcında yağın yağmurdan sonra yağın yağmur, tutkun-düşkün, ardından gitmek, yardımcı, nimet veren, amcaoğlu, müttefik, anlaşmalı kişi, bir şeyi elde etmek ve amaca ulaşmak anlamlarıdır.³²

"وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِي مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ" (Erkek ve kadından) her biri için, ana, baba ve akrabaların bıraktığından (hisselerini alacak olan) anlaşmalılar kıldık." (Nisa, 4/33) ayetinde bu kelime yeminli ve anlaşmalı anlamına gelmektedir. Çünkü İslam'dan önce ve İslam'ın ilk yıllarında yemin ve anlaşma ile birbirlerine mirasçı oluyorlardı.³³

"واني خفت الموالى من ورائى" (Meryem, 19/5) ayetinde amcaoğullarının kastedildiği söylenmiştir. Yani soyda onları takip edenlerdir. Bir anlamı da yardımcı ve işlerini üstlenip yapandır. Bu fiilin diğer bir anlamı yönelmek anlamındadır. "عن" harf-i cerri ile yüz çevirmek anlamındadır.³⁴

Râgıb el-İsfahânî, velâ ve tevâlîyi iki şeyin arasında kendilerinden olmayan şeylerin olmaması şeklinde tanımlamıştır. Veli kelimesinin ve bu kelimenin türevlerinin anlamlarının mekân yönünden, nisbet yönünden, din yönünden, sadakat, yardım ve itikat yönünden var olan yakınlıktan istiare yoluyla elde edildiğini ifade etmektedir.³⁵ Buradan yola çıkarak "dost" şeklinde Türkçeye çevirdiğimiz veli kelimesinin yaklaşmak, yönelmek, idare etmek, düzenlemek, işi üzerine almak yardım etmek, dost edinmek, peşi-peşine olmak gibi sözlük anlamları üzerine kurulu olduğunu görmekteyiz.

Râzî'ye göre "ولاية/velâyet" kelimesi "عداوة/adâvet" kelimesinin yani düşmanlığın zıddıdır. "عداوة/adâvet" kelimesi de, bir kimse bir şeyden vazgeçtiğinde

³² Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahmân el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*, Thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî, Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut, ts., VIII, 365; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XV, 405.

³³ el-Halebi, *Umdetü'l-huffâz*, IV, 341.

³⁴ el-Halebi, *Umdetü'l-huffâz*, IV, 342.

³⁵ Ebu'l-Kâsım Hüseyin Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Carîbi'l-Kur'ân*, Thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Dâru'l-marîfe, Lübnân, ts., s. 533.

söylenilen “الشيء عدا” tabirinden alınmıştır.³⁶ Bu durumda velâyet yakınlığı ifade ederken velâyetin zıddı olan adâvet uzaklaşmayı ve uzaklığı ifade etmektedir.

Kur’an’da Ehl-i Kitap, hicret eden müminler, kâfirler, müminler ve zalimler için “بعضهم أولياء بعض” ifadesi kullanılırken münafıklar için مِنْ بَعْضِهِمْ مِنْ بَعْضِهِمْ ifadesinin kullanılmasının sebepleri üzerine müfessirler bazı hususlar zikretmektedirler. Zerkeşi الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ (Tevbe, 9/67) ayetinde “من” harfinin kattığı anlamın münafıkların tabiatına oldukça uygun olduğunu ifade etmektedir. Çünkü “من” harfi onların, birbirlerine karışmışlığını ve birbirlerini bilinçsizce takip ettiklerini hissettirdiğini söylemektedir. Zerkeşi “بعضهم من بعض/birbirlerindedir” ifadesini “birbirlerinin neslindedir” gibi anlam verenleri eleştirmektedir. Çünkü münafığın neslinden mümin gelebileceği gibi aksi de mümkündür.³⁷

Taberî, “بعضهم من بعض” ifadesinin İslam’a ve hakka karşı bir dayanışma konusunda söylendiğini ve yollarının bir olduğunu ifade etmektedir.³⁸ Çünkü velayet cesarete, desteğe, yardımlaşmaya ve sorumluluk yüklenmeye ihtiyaç duyar. Nifak, tabiatı gereği münafıkların, kendi aralarında bile bu tür güzel ilişkilerin gelişmesine engel olur. Münafıklar zayıf ve ciddiyeti olmayan bireyler oldukları için birbirlerine tutkun, güçlü ve birbirlerine dayanan bir topluluk değildir.³⁹

Münafıklar için “بعضهم من بعض” ifadesinin kullanılmasının hikmetine değinen Hâzin : “Takipçilerin nifakları ve küfürleri taklit ile hâsıl olmaktadır. Bu, tabiatları gereği olmuştur. Bundan dolayı ‘بعضهم من بعض’ demiştir. Müminler arasında Allah’ın hidayeti, uygun görmesi ve yönlendirmesi ile meydana geldiği için tabiatları ve hevaları gereği değildir. Bundan dolayı müminleri ‘بعضهم أولياء بعض’ şeklinde vasıflandırmıştır. Böylece iki grup arasında fark ortaya çıkmış olmaktadır.” ifadelerini kullanmaktadır.⁴⁰

Bu iki grup arasındaki fark, ayetlerde Razi’nin ifadesiyle tefsir kabilinden⁴¹ bir takım ifadelerin birbirinin karşıtına konumlandırılmak suretiyle ortaya konulmuştur.

³⁶ Razi, *Mefâtilu'l-gayb*, XVI, 104-105; bkz. Ebû Hayyân el-Endelüsi, *Tefsîru el-Bahru'l-muhît*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2001, V, 71.

³⁷ Zerkeşi, *el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'an*, Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1957, IV, 426.

³⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 327.

³⁹ Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, III, 1675.

⁴⁰ Ebû Hayyân, *Tefsîru el-Bahru'l-muhît*, V, 71; Hâzin, Alâuddin Ali b.Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, *Lübâbu't-Te'vîl fi Me'âni't-Tenzil*, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1979, III, 120; Muhammed b. Ahmed eş-Şirbînî, *es-Sirâcü'l-Münîr*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, ts., I, 498.

⁴¹ Razi, *Mefâtilu'l-gayb*, XVI, 105.

Şöyle ki; "Münafık erkekler ve münafık kadınlar (sizden değil), birbirlerindedir. Onlar kötülüğü emreder, iyilikten alıkor ve cimrilik ederler" (Tevbe, 9/67) ve "Mümin erkeklerle mümin kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar iyiliği emreder, kötülükten alıkorlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Resûlüne itaat ederler" (Tevbe, 9/71) ayetleri göz önüne alındığında "بعضهم من بعض" ifadesi "بعضهم أولياء بعض" ifadesinin karşısına konulmuştur. Önce münafıklar için "بعضهم من بعض" denildikten sonra müminler için "بعضهم أولياء بعض" şeklinde üslubun değiştirilmesi münafıklar haricinde müminlerin karşılıklı yardımlaşmaları ve dayanışmalarına işaret etmek içindir. "İyiliği emrederler kötülüğü yasaklarlar" ifadesi "kötülüğü emrederler iyiliği yasaklarlar" ifadesinin karşılığıdır. "Onlar namazı kılarlar" ifadesi "onlar Allah'ı unutmamıştır" ifadesinin karşılığıdır. "Onlar zekat verirler" ifadesinin karşılığı "onlar cimrilik yaparlar" ifadesidir. "Onlar, Allah'a ve Rasul'üne itaat ederler" ifadesinin karşılığı münafıkların tam anlamıyla itaatten çıkma özellikleridir.⁴²

Müminlerle münafıkların birbirinden ayrıştıkları nokta burada karşılıklı konumlandırılan yukarıda zikredilen hususlardır. Birbirlerinin velileri oldukları ifade edilen müminlerin velayetleri bu hususlardan dolayı meydana gelmektedir. Sözlük anlamı olarak verdiğimiz yakınlık da bu hususlar sebebiyle oluşmuştur. Münafıklar arasında velayet olmamasının sebebi de bu güzel hasletlerden yoksun olmalarına bağlanmalıdır.⁴³ Buna ilaveten münafıklar içerisinde samimiyetle hayır yönünde nasihat verecek veya onları nifaktan döndürecek kimse de yoktur. Mümine gelince inancı içine tam olarak yerleşmiş ve bu inanç hayır üzerine kuruludur.⁴⁴

"Münafıklar birbirlerindedir" derken tabiatlarının ve karakterlerinin bir olduğuna da işaret edilmektedir. Ama müminler birbirlerinin dostudurlar. Münafıklar tabiatları bir olduğu için birbirlerine dost olamazlar. Müminlerden bahsederken müminlerin birbirlerinin dostu olduğunu ifade etmesi, onları bir araya getiren yakınlığın "velayet" olduğuna işaret etmek içindir. Müminler İslam'da birbirlerinin taklitçisi olmadığı gibi bilinçsiz bir şekilde birbirlerinin takipçisi de değillerdir.⁴⁵ Ayrıca müminler için kullanılan "بعضهم أولياء بعض" demek kalpleri

⁴² Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîd*, V, 71; Âlûsî, Mahmûd Ebu'l-Fadl, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru İhyâ'it-türâsî'l-arabi, Beyrut, ts., X, 135; İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru Sehnûn li'n-Nesr ve't-Tevzî', Tunus, ty., X, 262-263.

⁴³ İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, III, 65.

⁴⁴ Şa'râvî, Muhammed Mütevellî, *Tefsîru's-Şa'râvî*, Metâbiu Ahbârî'l-Yevm, 1997, IX, 5287.

⁴⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, X, 254.

karşılıklı sevgi, muhabbet ve şefkate birdir demek iken münafıklar için “ *بعضهم من بعض* ” demek kalplerinin farklı olduğuna işaret etmektedir.⁴⁶

Müminler arasında var olan sevgi ve şefkatin varlığı da ayetlerde sözü edilen emr-i bil-ma'rûf nehy-i ani'l-münker sebebiyledir. Çünkü sosyal işlerle alakalı bu önemli faaliyet namaz ve zekât gibi şahsi ibadetlere öncelenmiştir. Çünkü emr-i bil-ma'rûf nehy-i ani'l-münker gibi işler yardımlaşma ve dayanışmaya daha uygun konumdadır.⁴⁷

“ *بعضهم اولياء بعض* ” ifadesinin müminler dışında Ehl-i kitap, kâfirler ve zalimler için de kullanıldığını ifade etmiştik. Bunun sebebini Suyûtî : “Çünkü münafıklar belirli bir dinde ve açık bir şeriat üzere yardımlaşmazlar. Bazıları Yahudi bazıları Hristiyan bazıları putperesttirler. Münafıklar için “ *بعضهم من بعض* ” demiştir. Yani onlar şüphe ve nifakta; müminler ise İslam dini üzere yardımlaşurlar. Kâfirler de küfürlerini açığa vururlar ve hepsi birbirlerinin avanesidir ve yardımlaşma üzerine birleşmişlerdir. Münafıklar böyle değildir. Çünkü Allah onlar için Haşr, 59/14'te “ *لَتَحْسَبَهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى* ” (Sen onları derli toplu sanırsın, hâlbuki kalpleri darmadağınaktır) demiştir” şeklinde ifade etmektedir.⁴⁸

Râzî'ye göre münafıklarla alakalı “ *بعضهم من بعض* ” olarak buyrulması, birbirlerine tâbi olanların nifakının, kendilerinden önce geçmiş olanların nifakına dayandığına işaret etmektedir. Çünkü bu tâbi olma kendilerinden önce geçen büyüklerini taklit etmeleri ve karakterleri gereği olmuştur. Ancak, müminler arasında meydana gelen uyum, Allah'ın hidayet edip onları bu imana muvaffak kılmasıyla ve bilinçli bir kararla meydana gelmiştir.⁴⁹

Sonuç

Münafıklık Kur'an'da inanç sistemine sahip bir kimlikten öte hastalıklı bir kişilik olarak ele alınmaktadır. Belirtileri üzerinde çokça durulan, temsil ve teşbihlerle oldukça açık bir biçimde ortaya konulan bu insan tipinin Müslümanlar arasında yaşamayı tercih etmeleri doğal olarak Müslümanlar için bir tehlike olarak görülmüştür. Kur'an, münafığı bir birey olarak şüpheli, kişiliği bozuk, zaaflarına yenilmiş, kendine güveni olmayan, yaşadığı topluma zararlı, ikircikli bir yapıya sahip, muhatabına güven vermeyen, kibirli, alaycı, fırsatçı, korkak, ibadetlerde

⁴⁶ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru âlemi'l-Kütüb, Riyad, 2003, VIII, 203.

⁴⁷ Muhammed b. Ali Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menâr*, el-Hey'etü'l-Misriyye'l-âmme lil-Kitâb, Kahire 1990, VIII, 89.

⁴⁸ Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman, *el-Itkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk. Mustafa el-Buğa, Beyrut 2002.

⁴⁹ Razi, *Mefâtilu'l-gayb*, XVI, 104-105; bkz. Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, V, 71.

isteksiz şekilde tanıtılmaktadır. Bu özelliklere sahip bireylerin oluşturdukları toplumsal birliktelikler de sağlam bir zemine sahip olmayan ilişki biçimine dönüşmektedir.

Kur'an bazen vermek istediği mesajı bazen uzun ayetlerle verirken bazen de birbirlerine karşıt konumlandırılmış benzer ayetler içindeki küçük değişikliklerle verilmektedir. Kur'an'da müminler dâhil diğer inanç grupları için "بعضهم أولياء بعض" ifadesi kullanılırken münafıklar için "بعضهم من بعض" ifadesinin kullanılmasının sebebini araştırdığımız bu çalışmamızda bu küçük ayrımı "أولياء/ولي" kelimesi ve "من" harfinin kullanımında gizlidir. Münafıklar için kullanılan "بعضهم من بعض" ifadesindeki "من" harf-i cerinin, söz konusu toplumun birbirine karışmışlık derecesinde bir ilişkiye sahip olduğuna işaret ettiği üzerinde durulmuştur. Müminler için kullanılan "بعضهم أولياء بعض" ifadesinde kullanılan "أولياء" kelimesi müminlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin "velâyet" üzerine kurulu olduğunu göstermektedir. Uzaklaşmak sözlük anlamında olan, düşmanlık şeklinde Türkçeye çevrilen ve adavetin zıddı olan bu kelime yakınlaşma ve birbirine yakın olma sözlük anlamında ve dost, birbirinin işini görebilecek şekilde yakın ilişki kurulan kimse anlamına gelmektedir. Bu iki grup arasındaki ilişkileri birbirinden farklı kılan "emr-i bil-ma'rûf nehy-i ani'l-münker" dir. Çünkü emr-i bil-ma'rûf nehy-i ani'l-münker insanları birbirine yaklaştırıp ilişkilerini sağlam bir zemine oturtmaktadır. Ancak münafıklar bunun tersini yaparak yani emr-i bil- münker nehy-i ani'l-ma'rûf yaparak bireyler arası ilişki daha uzaklaşmaktadır. Haşr, 59/14 ayetinde *تَحْسِبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ* (Sen onları derli toplu sanırsın, halbuki kalpleri darmadağınaktır) ifade edilen de bu olmaktadır.

Ehl-i Kitap için, kâfirler için, ve zalimler için "بعضهم أولياء بعض" ifadesinin kullanılmasında kanaatimizce münafıklara nazaran bu kimselerin kendi içinde tutarlı tavırlarına bir gönderme vardır. Batıl da olsa inancını açıkça belirten bir kişinin ve bu bireylerin oluşturdukları toplum münafıklara göre nisbeten daha iyi görülmektedir. "إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ" (Nisâ, 4/145) ayetinde buna bir gönderme vardır. Buradan hareketle kendi içinde tutarlı, bilinçli olan ve açık biçimde tavrını ortaya koyan bir toplum farklı inançtan olsa bile görünüşüyle müslüman olanlardan daha değerli görülmektedir. Bu da İslam'ın din ve vicdan hürriyetine olan saygısının bir göstergesi kabul edilebilir.

Kaynakça

Âlûsî, Mahmûd Ebu'l-Fadl, *Râhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabi, Beyrut, ts.

Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh*, Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut, 1990.

Derveze, Muhammet İzzet, *Sîretu'r-Rasûl Suverun Muktebese mine'l-Kur'ani'l-Kerîm*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, ts.

Ebû Hayyân el-Endelûsî, *Tefsîru el-Bahru'l-muhît*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 2001.

Ferâhidî, Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahmân, *Kitâbü'l-Ayn*, Thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî, Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut, ts.

Fîrûzâbadî, Mecduddin b. Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2005.

Hamidullah, Muhammed, "Hz. Peygamber'in Büyük Düşmanlarının Psikolojisi", *AÜİFD*, Erzurum 1986, sy. 6.

Hâzin, Alâuddin Alî b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, *Lübâbu't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl*, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1979.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru Sehnûn li'n-Nesr ve't-Tevzî', Tunus, ty

İbn Atıyye, Ebu Muhammed, *el-Muharraru'l-vecîz fî Tefsiri'l-Kitâbi'l-azîz*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1993.

İbn Ebî Hâtîm, er-Râzî, *Tefsîru İbn Ebî Hâtîm*, el-Mektebetü'l-asriyye, Sayda, ts.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye li ibn Hişâm*, Mısır, 1955.

İbn Kesîr, İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, Thk. Sâmi b. Muhammed Selâme, Dâru Taybe, Riyâd, 1999.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, ts.

İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut ts

İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs*, el-Mektebetü'l-ilmîyye, Beyrut, 1979.

İbnü'l-Esîr, İzzüddîn, *el-Kâmil fî't-târîh*, thk. Abdullâh el-Kâdî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut, ts.

Jeffery, Arthur, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, Cairo, 1938.

Kurt, Hasan, *İslam İnançına Göre Nifak ve Münafık*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2004.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru âlemi'l-Kütüb, Riyad, 2003.

Kutub, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, Dâru'ş-şurûk, Kahire ts.,

- Küçükkalay, Hüseyin, *Kur'an Dili Arapça*, Konya 1969.
- Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali B. Muhammed Habib, *en-Nüket Ve'l-Uyûn*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, ts.
- Necati, M.Osman, *Kur'an ve Psikoloji* Çev. Hayati Aydın, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât, *Medâriku't-tenzîl*, Dâru'n-nefâis, Beyrut, 2005.
- Okiç, M. Tayyib, "Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler", *AÜİFD*, XXVII, İstanbul, 1959.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin, *el-Müfredât fî Garîbî'l-Kur'ân*, Thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Dâru'l-marife, Lübnân, ts.
- Râzî, Fahrüddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Mefâtilu'l-Ğayb*, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, 1997.
- Reşid Rıza, Muhammed b. Ali, *Tefsiru'l-Menâr*, el-Hey'etü'l-Mısıriyye'l-âmme lil-Kitâb, Kahire, 1990.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Şur'ân*, Dâru İhyâi't-türâsî'l-arabî, Beyrut, 2002.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb, *Miftahu'l-Ulûm*, Dâru'l-kutubî'l-ilmîyye, Beyrut, 1987.
- Semin el-Halebî, Umdetü'l-huffâz fî tefsiri eşrafî'l-elfâz, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1996.
- Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk. Mustafa el-Buğa, Beyrut 2002.
- Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman, *el-Müzhir fî ulûmi'l-luğa ve envâihâ*, Beyrut 1987.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî, *Tefsîru'ş-Şa'râvî*, Metâbiu ahbârî'l-yevm, 1997
- Şirbînî, Muhammed b. Ahmed, *es-Sirâcü'l-Münîr*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, ts.
- Taberî, Muhammed İbn Cerîr Ebû Ca'fer, *Câmiu'l-Beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2000.
- Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur'an Dili*, İstanbul ts.
- Zebîdî, Ebu'l-Feyd, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-luga*, Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zemahşeri, Ebû'l-Kâsım b. Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf An Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Thk. Abudurrezzâk el-Mehdî, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, ts.
- Zerkeşi, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'an*, Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabiyye, 1957.